

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ İNCELEME RAPORU

2020

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ İNCELEME RAPORU

Şubat 2020

Nahçıvan Türk kapısıdır.

Bu hususu nazar-ı itibara alarak elinizden geleni yapınız.

“Mustafa Kemal Atatürk” (13 Aralık 1922)

Teşekkür

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında desteğini esirgemeyen Nahçıvan Başkonsolosu Mehmet Emin KİRAZ'a ve Azerbaycan Kars Başkonsolosu Nuri GULİYEV'e, gerek bilgi vererek gerekse saha çalışmalarının organize edilmesine katkı sunarak yardımlarını esirgemeyen İğdır TSO Başkanı Kamil ARSLAN'a ve bizleri büyük bir misafirperverlikle karşılayan Nahçıvan halkına; ayrıca raporun hazırlanmasına katkı sağlayan Ajans personelimiz Sinem YILMAZ ve Sevgi GÜNDÜZ'e teşekkür ederim.

Oktay GÜVEN
Serhat Kalkınma Ajansı
Genel Sekreter V.

İÇİNDEKİLER

1.NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER _____	6
2. GENEL EKONOMİK DURUM VE TİCARET HACMİ _____	9
2.1.Ekonomik Durum _____	9
2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Hacmi _____	15
3. TÜRKİYE İLE TİCARET _____	17
3.1. Dilucu Sınır Kapısı _____	17
3.2. Sınır Ticareti _____	19
4. TEKNİK İNCELEME ZİYARETİNDE YAPILAN GÖRÜŞMELER DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRMELER _____	24
5. SONUÇ _____	26

Tablo Listesi

- 1- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Toplam Nüfusu
- 2- Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Toplam Gelir Düzeyi
- 3- Kişi başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)
- 4- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Son Beş Yıldaki Büyüme Oranları
- 5- Nahçıvan'da Üretimi Yapılan Başlıca Tarımsal Ürünlerin Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Hektar-Ton)
- 6- Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Dış Ticaret Hacmi (Dolar)
- 7- TRA2 İlleri Kara Kapılarına Göre Giriş -Çıkış Yapan Araç ve Yolcu Sayıları
- 8- Dilucu Sınır Kapısından Yapılan Toplam İhracat ve Toplam İthalat (Dolar)
- 9- 2018 Yılında Dilucu Sınır Kapısından İhraç Edilen İlk 10 Ürün
- 10- 2019 Yılında (Ocak-Kasım) Dilucu Sınır Kapısından İhraç Edilen İlk 5 Ürün
- 11- 2018 Yılında Dilucu Sınır Kapısından İthal Edilen Ürünler
- 12- 2019 Yılında (Ocak-Kasım) Dilucu Sınır Kapısından İthal Edilen Ürünler

Harita Listesi

- 1- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Konumu
- 2- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin İdari Bölünüşü ve Rayonları

Fotoğraf Listesi

- 1- Küçük Çaplı İmalathanelerde Üretilen Gazsız İçecekler
- 2- Dilucu Sınır Kapısının Modernize Edilmeden Önceki Hali
- 3- Dilucu Sınır Kapısının Modernize Edilmeden Önceki Hali

1.NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Nahçıvan; Güney Kafkasya'da, Türkiye-Ermenistan- İran sınırlarının kesişim noktasında yer alır. Tarihi İpek yolu üzerinde bulunan ve önemli bir geçiş noktası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, kuzey ve kuzeydoğudan Ermenistan Cumhuriyeti (224 km), kuzeybatıdan Türkiye Cumhuriyeti (11 km) batı ve güneybatıdan ise İran İslam Cumhuriyeti (163 km) ile çevrilidir.

Harita 1- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Konumu

Kaynak: Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Serhat ZAMAN, Pegem Akademi, 2014.

Yüzölçümü 5.502,73 km² olan Nahçıvan, Azerbaycan'ın % 6,3'ünü oluşturur¹. Nüfusu 452.800 (2018) olup, kilometre kareye yaklaşık 82 kişi düşmektedir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünden kopuk bir siyasi ünite olan Nahçıvan, eksklav² durumdadır. Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki kara bağlantısı, Sovyetler Birliği'nin 1 Aralık 1920'de, daha önce Azerbaycan toprağı olan Zengezur³ ve çevresini, birliğin diğer üyesi Ermenistan'a vermesi ile kesilmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları, Türkmençay Anlaşması (1828) ile belirlenmiş olup, Moskova (1920) ve Kars Anlaşmaları (1921) ile bugünkü halini almıştır. Azerbaycan'ın

¹ <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049>

²**Eksklav:** Anavatanından ayrılmış ülke toprağı.

³**Zengezur:** Nahçıvan ile Azerbaycan arasında uzanan koridor bölgedir.

1995 Anayasası ile Moskova ve Kars Antlaşmalarındaki kararlar tekrar onanmış, Nahçıvan'ın statüsü ve özerkliğinin esasları belirlenmiştir.

Ülkede, icra gücü hâlihazırdaki başkanı Sayın Vasif TALİBOV olan Âli Meclis'de bulunmaktadır. Âli Meclis Başkanı doğrudan Azerbaycan Devlet Başkanı'na bağlıdır. Âli Meclis'te, 5 yıllık süre için seçilen 45 milletvekili bulunmaktadır. Âli Meclis Başkanı tarafından atanan bir Başbakan, Bakanlar Kurulu (Nazırlar Kabineti) ve bakanlık gibi çalışan Devlet Komitesi Başkanlıkları mevcuttur. Özerk Cumhuriyetin şehir ve rayonları İcra Hâkimi (Ülkemiz idari sisteminde Vali ve Kaymakam'a tekabül etmektedir.) tarafından idare edilir. İcra Hâkimleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı'nın teklifi üzerine Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir⁴.

Harita 2 – Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin İdari Bölünüşü ve Rayonları

Kaynak : Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Serhat ZAMAN, Pegem Akademi, 2014.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, bağlı olduğu Azerbaycan gibi rayon⁵ adı verilen idari birimlerden oluşur. Özerk Cumhuriyet, merkezi olan Nahçıvan şehri dışında, yedi ana rayon

⁴ <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049>

⁵**Rayon (ing. Region):** Sovyetler Birliği döneminde idari reform sonrası (1923-29) oluşturulan yönetim birimidir. Bugün S.S.C.B.'nden ayrılarak ortaya çıkmış devletlerin birçoğunda hala kullanılan bir yönetsel idari organizasyondur.

ve bunlara bağlı 207 yerleşim biriminden oluşmaktadır. Rayonların her birinin, rayon merkezi statüsünde yönetim merkezleri bulunmaktadır. Bu rayonlar; Şerur, Şahbuz, Kengerli, Sederek, Ordubad, Culfa ve Babek rayonları olup nüfus bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 – Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin Toplam Nüfusu

Şehrin Adı	Nüfusu
Nahçıvan Şehri	93.000 kişi
Babek Rayonu	75.000 kişi
Sederek Rayonu	15.900 kişi
Şerur Rayonu	115.500 kişi
Şahbuz Rayonu	25.100 kişi
Culfa Rayonu	46.400 kişi
Ordubad Rayonu	49.700 kişi
Kengerli Rayonu	32.200 kişi
TOPLAM	452.800 kişi

Kaynak : Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi, 2018. (<http://statistica.nmr.az.>)

Nahçıvan yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin bir bölgededir. En önemli yer altı kaynakları arasında altın, gümüş, bakır, cıva, molibden, polimetaller, kayatuzu, kükürt yer almaktadır. Bunun yanında maden suları bakımından da zengin kaynaklara sahiptir. Şahtahtı köyünde traverten yatakları, Karatepe, Diyadin, Buzgov’da da mermer yatakları bulunmaktadır⁶.

Özerk Cumhuriyetin yeryüzü şekilleri, ovalık ve dağlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Arazinin üçte birini oluşturan ovalık alanlar “Aras Boyu Düzlüğü” olarak bilinmektedir. Nahçıvan’ın üçte ikisini oluşturan dağlık arazilerin ise ortalama yükseltisi 1000 m’den fazla olup yükseltileri 1000 m. ile 3900 m. arasında değişmektedir. Karasal iklimin görüldüğü Nahçıvan’da, karasallığın şiddeti Aras ırmağından yüksek dağlık alanlara doğru, yükseltiye

⁶Oğuz ŞİMŞEK, “Nahçıvan’ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi” Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Sonbahar 2010 s. 115

bağlı olarak artmaktadır. Yıllık ortalama sıcaklık değerleri 12-14 derece olup en soğuk ay olan Ocakta sıcaklık ortalamaları -6 ile -10 derece olurken, en sıcak ay olan temmuzda ise 24-28 derece arasındadır.

Nahçıvan'ın en önemli akarsuları Kuzeybatıda; Türkiye, İran, Nahçıvan sınırının kesişme noktasından ülkeye giren Aras ırmağı ve kuzeybatıda dağlık sahadan kaynaklarını alıp güneybatıda Aras ırmağı ile birleşen; Doğu Arpaçay, Nahçıvançay, Elinceçay, Gilançay, Ordubatçayı akarsularıdır. Nahçıvan'da Aras vadisinden yaklaşık 1700 m'lere ulaşan alanda Bozkır bitki örtüsü görülürken, orman örtüsü küçük parçalar halinde 1700- 1800 m'lerden başlayıp 2000-2200 m'lere kadar görülmektedir⁷.

2. GENEL EKONOMİK DURUM VE TİCARET HACMİ

2.1.Ekonomik Durum

Ekonomisi tarım, hayvancılık ve sınır ticaretine dayalı olan Özerk Cumhuriyet'te ekonomik gelişmeler, Azerbaycan'da yaşanan ekonomik, politik, askeri ve sosyo-kültürel gelişmelere bağlı olarak her yıl değişmektedir.

Nahçıvan ve çevresi Paleolitik dönemden bu yana yerleşik bir saha olup, tarıma elverişli bir alanı kapsamaktadır. Nahçıvan'ın tarih boyunca iskan edilmiş bir yer olmasında, sahip olduğu ekonomik kaynaklar önemli bir yer tutar. Aras Nehri boyunca birbirini takip eden verimli düzlük alanlar, iklim koşulları, sulama olanakları ve elde edilen ürünleri tüketim alanlarına ulaştıracak elverişli konum nedeniyle; tarım, en önemli ekonomik faaliyet durumundadır.

Nahçıvan'da, geçmişten günümüze kadar süregelen ekonomik uğraş alanları vardır. Bunlardan en önemli olanı ülkedeki tuz kaynakları olup bu kaynaklardan, ekonomik olarak M.Ö. II. yüzyıldan beri yararlanılmıştır. Sovyetler döneminde, Nahçıvan'ın merkezine 14 km uzaklıkta yer alan Babek ilçesindeki tuz madeni, etkili biçimde kullanılmıştır. Nahçıvan, uzun yıllar madenlerini ve sahip olduğu doğal kaynakları etkili şekilde kullanamamıştır. Ancak sonraki dönemlerde bu durum değişmiş, tuz temel ihraç ürünlerinden biri haline gelmiştir. Kazakistan başta olmak üzere birçok ülkeye ihracatı yapılmaya başlanmıştır⁸. 1979 yılında, ülke ekonomisine kaynak sağlamak amacıyla, Nahçıvan'da bulunan Duzdağı'nın bir kısmı tedavi merkezine dönüştürülerek doğal tuz dağı mağarası haline getirilmiştir. Astım, bronşit,

⁷ Oğuz ŞİMŞEK, "Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Sonbahar 2010, s. 116.

⁸ Memmed Memmedov (2009). Siyasette Nahçıvan Dersleri. Bakü, s.402.

nefes darlığı gibi rahatsızlıklara tedavi imkanı sunan Duzdağı mağarası, 2008 yılında yatırım yapılarak fizyoterapi merkezi haline getirilmiştir.

Nahçıvan ve bağlı olduğu Azerbaycan'ın ekonomik yapısı Sovyetler öncesi ve sonrası olmak üzere, iki ayrı dönemde incelenebilir. Sovyetler döneminde ekonomi planlı ve merkezi bir sistemle yönetildiği için Birliğin dağılması ile birlikte birçok ülke gibi Azerbaycan ve dolayısıyla Nahçıvan'da serbest piyasa ekonomisine adapte olmaya başlamıştır.⁹ Özellikle Sovyet Döneminde sistemli olarak Cumhuriyetler arasındaki bağımlılığı zorunlu kılan ekonomik yapının ani çöküşü, pazar ekonomisine geçiş sürecinde büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Azerbaycan'da; ekonomik, siyasi ve hukuki bir alt yapının olmaması, teknolojinin eski olması, serbest piyasa modelinin bilinmemesi, Ermenilerin işgalci tutumu sonucu toprakların %20'sinin kaybedilmesi ve 1 milyon kişinin kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmesi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sanayisini ve ekonomisini de derinden etkilemiştir. Ülkedeki mevcut işletmelerin atıl durumda olması, çalışabilecek nüfusun ülke dışına göç etmesine neden olmuştur. 1992 yılında, Dilucu Sınır Kapısı'ndan başta Iğdır olmak üzere Türkiye'nin batı illerine yoğun bir işçi göçü (mevsimlik) yaşanmıştır¹⁰. Ülkede siyasi istikrarın sağlanması ve 1994'te Ermenilerle geçici ateşkese varılmasından sonra dikkatler ekonomi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Azerbaycan'dan gelen petrol geliri ile yaşanan ekonomik sorunların bir kısmı çözülmüş, yeni ekonomide liberalizasyon ve özelleştirmeye hız verilmiştir. Nahçıvan ekonomisi, liberalizasyon ve özelleştirme çalışmalarında başlangıçta bazı zorluklar yaşasa da son yıllarda bunu büyük ölçüde başarmıştır¹¹.

Günümüzde, Azerbaycan ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğal gaz ihracatına dayalıdır. 20 Eylül 1994 tarihinde, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile dünyanın önde gelen petrol şirketleri arasında "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait Bölümünde Azeri, Çırağ, Güneşli Yataklarının Birlikte İşlenmesi ve Paylaşılması Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır¹². Avrupa'nın sanayi ülkeleri ile enerji satışı üzerine kurulan ekonomik ilişkiler Azerbaycan petrol ve doğalgazının pazar bulmasına ve dolayısıyla bu kaynaklardan ekonomik anlamda gelir elde etmesine neden olmuştur. Bu gelirler, Azerbaycan

⁹ Zeynep SAKAR , Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

¹⁰ Adem YULU, "Dil Ucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri Üzerindeki Etkileri", Coğrafya Dergisi Sayı 28, s. 28.

¹¹ Zeynep SAKAR , Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

¹² Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Serhat Kalkınma Ajansı Yayını, Mayıs 2016, s.22.

ekonomisine büyük bir katkı olarak yansımaya başlamış ve ülkenin Sovyetler sonrası ihtiyacı olan alt ve üst yapı donanımları tesis edilmeye başlanmıştır. Nahçıvan ise bağlı olduğu ülkenin aksine tarım ve ticaret gibi petrol dışı sektörler ile ekonomik etkinliğini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Azerbaycan, enerji dış satımından elde ettiği gelirin bir kısmını Nahçıvan'a aktarmaktadır. Petrol ve doğalgaz kaynağına sahip olmayan Nahçıvan, bu enerji kaynaklarının gelirinden belirli ölçüde pay almaktadır. Hatta Nahçıvan'ın ihtiyacı olan doğal gaz İran ile yapılan anlaşma ile Azerbaycan- İran doğal gaz takası ile karşılanmaktadır. Bilindiği üzere Sovyetler döneminde Azerbaycan'dan Nahçıvan'a gelen doğal gaz hattı Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali sonrası kesilmiştir. Nahçıvan bir süreliğine Türkiye'nin elektrik enerjisi desteği ile ayakta kalmış ve İran üzerinden gelen elektrik transferiyle yaşadığı enerji sorununu çözmüştür¹³.

Nahçıvan'da devlet otoritesinin güçlenmesine bağlı olarak bölgede var olan alt yapı yeniden elden geçirilmiş, her yerleşime tekrar doğal gaz verilmiş, yeni sosyal ve ekonomik tesisler inşa edilerek istihdam alanları oluşturulmuştur. Bunun yanında, sağlık, ulaşım, ticaret, turizm alanlarında yeni yatırımlar yapılmıştır¹⁴. Tablo 2'de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin 2015-2018 yılları arasındaki toplam gelir düzeyi verilmiştir.

Tablo 2: Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Toplam Gelir Düzeyi

YILLAR	GSYİH
2014	2.391.004.200 Manat (3.048.195.100 \$)
2015	2.467.422.400 Manat (2.404.660.800 \$)
2016	2.582.361.100 Manat (1.475.600.000 \$)
2017	2.701.663.000 Manat (1.569.730.400 \$)
2018	2.773.020.500 Manat (1.631.188.500 \$)

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin 2014 yılı GSYİH'nin 2.391.004.200 Manat iken, 2018 yılı GSYİH'nin 2.773.020.500 Manat'a yükseldiği

¹³ Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Serhat Kalkınma Ajansı Yayını, Mayıs 2016, s.23.

¹⁴ Oğuz ŞİMŞEK, "Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jestratejik Önemi" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Sonbahar 2010 s. 124.

görülmektedir. Aşağıdaki tabloda ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin 2014-2018 yılları arasındaki kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYİH) verilmektedir.

Tablo 3: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)

YILLAR	2014	2015	2016	2017	2018
Manat	5.465,2	5.581,1	5.779,7	5.990,4	6.101,3
ABD Doları	6.967,4	3.345,0	3.621,6	3.480,6	3.589,0

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde kişi başına düşen GSYH 2014 yılında 6.967,4 Dolar iken 2015 yılında 3.345 Dolarla düşmüştür. 2015 yılında Azerbaycan manatında meydana gelen devalüasyon GSYH'nin ciddi oranda düşmesine neden olmuştur. 2016 yılında 3.621,6 dolara yükselen GSYİH, 2017 yılında 3.480,8 dolara düşmüştür. GSYİH, 2018 yılında toparlanma göstererek 3.589 seviyelerine ulaşmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin son beş yıldaki büyüme oranları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Son Beş Yıldaki Büyüme Oranları

YIL	2015	2016	2017	2018	2019 (Ocak-Ekim)
Yüzde (%)	1,7	0,5	1,5	1,3	1,4

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (statistika.nmr.az)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin son beş yıldaki büyüme oranları incelendiğinde; 2015'te % 1,7 olan büyüme oranının 2016 yılında % 0,5'e düştüğü görülmektedir. 2016 yılında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ile Dağlık Karabağ Savunma Ordusu arasında çıkan çatışmalar, Dağlık Karabağ Sorununun tekrar alevlenmesine neden olmuş, bu durum Azerbaycan ve dolayısıyla Nahçıvan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ateşkes ilan edilmesi ile güven ortamı yeniden tesis edilmiş, beklentilerin olumlu yönde gelişmesiyle 2017 yılı büyüme oranı % 1,5 seviyesine ilerlemiştir. 2018 ve 2019 yıllarına gelindiğinde ise iniş çıkışlı bir seyir alan büyüme oranı sırasıyla % 1,3 ve % 1,4 seviyelerine ulaşmıştır.

Nahçıvan nüfusunun yaklaşık olarak %75'i şehirler dışındaki kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Bu nedenle tarımsal üretim ülkedeki en önemli ekonomik uğraştır. Ülkede tarım alanlarının yüz ölçümü %29 dolayındadır. Tarım yapılan bölgelerde, belirli ürünlerde uzmanlaşmadan söz etmek genel olarak zordur. Bağımsızlık öncesi Nahçıvan'da Sovyet sistemi içinde, arazi genel olarak Sovhoz ve Kolhoz adı verilen ünitelerden oluşmuştur¹⁵. Sovhoz adı verilen üniteler tamamen devlet mülkiyetinde, Kolhoz adı verilen üniteler ise mülkiyeti devlete ait olarak belli bir üretim özgürlüğüne sahip üreticiler demektir. Günümüzde, Sovhoz ve Kolhoz topraklarının büyük bir kısmı özel mülkiyete dönüştürülmüştür. Özel mülkiyete dönüştürme çalışmaları, köylerdeki tarım arazisinin aile sayısına bölünerek, ailelere tahsis edilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir¹⁶. Gerçekleştirilen toprak reformu sonucunda tarım alanlarının ortalama büyüklüğü 8 hektar olarak hesaplanmış, bunlar özel çiftlikler adı altında üretim yapan yerlere dönüşmüşlerdir. Örneğin Azerbaycan'ın toplam tarımsal üretiminin %90'dan fazlası toprak reformu sonrası oluşturulan özel mülkiyetlerde gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen tarımsal reformlar sonucunda Nahçıvan'da toplam arazi alanının %22'si özel mülkiyete, %33'ü belediye mülkiyetine verilmiş, %45'i ise devlet arazisi olarak bırakılmıştır. 57,8 bin hektarlık arazi özelleştirilerek sahiplerinin mülkiyeti oluşturulmuştur. Bu arazilerin yalnızca %0,5'i ormanlık alandır¹⁷.

Tarımsal üretim gerek nüfusun beslenmesi ve gerekse üretilen malların satışı ile gelir elde edilmesi nedeniyle Nahçıvan için oldukça önemli bir faaliyet alanıdır. Ülkede tarım sektörünün en önemli sorunu ihtiyaç fazlası üretimin yeteri kadar ihraç edilememesidir. Tablo 5'te Nahçıvan'da üretimi yapılan başlıca tarımsal ürünlerin ekim alanı ve üretim miktarı verilmektedir.

¹⁵ Zeynep SAKAR , Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

¹⁶ Halil Kurt, Murat Özkan (2017). Bağımsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı. Doğu Coğrafya Dergisi, Temmuz-2017, Yıl:22, Sayı: 38, s.115-117.

¹⁷ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (2001). (Editör: Akademik Kuliye), Bakü, s.120.

Tablo 5: Nahçıvan'da Üretimi Yapılan Başlıca Tarımsal Ürünlerin Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Hektar-Ton)

TARIMSAL ÜRETİM	EKİM ALANI (Hektar)	ÜRETİM MİKTARI (Ton)
Buğday	25.861	77.107
Baklagiller	37.911	11.691
Şekerpancarı	1.861	39.042
Ayçiçeği	256	678
Sebzeler	6.093	65.809
Meyveler	4.235	41.996
Üzüm Bağları	1.090	17.724
Bostan bitkileri	2.983	41.791
Patates	2.831	39.441
TOPLAM	83.076	335.279
Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (http://statistica.nmr.az .)		

Tarımsal üretimde buğday ve baklagil yetiştiriciliği başta gelmektedir. Günümüzde ülke tarımında üretilen ürünlerin belli bir kısmı diğer ülkelere ihraç edilse de ihraç edilemeyen fazla üretim mevcuttur. Tarım ürünlerinin artan üretimi neticesinde, tarım ürünleri işleme alanlarında uzmanlaşmış küçük ve orta ölçekli işletmeler devreye girmiştir. Bu işletmelerin üretimleri, daha çok iç talebi karşılamaya yöneliktir. Ülkede, iç talebi karşılaması için Türkiye tarafından üretilen desteklenen tarım ürünleri de söz konusudur. Bu kapsamda, 1994 yılından itibaren, Nahçıvan'da şekerpancarı üretiminin desteklenmesi ve burada yetiştirilen ürünlerin Ağrı şeker fabrikasında işlenmesi, bu fabrikada işlenen ürünün yaklaşık %10'unun Nahçıvan'a gönderilmesi yoluyla Türkiye tarafından bir destek politikası geliştirilmiştir. Tohum ve makine teçhizat desteğini de içeren bu uygulama Türkiye'de şekerpancarı üretimine getirilen kota uygulamaları ve Nahçıvan'da ki üretimin anlaşılabilir miktarın oldukça üzerinde artış göstermesi gibi nedenler ile giderek zayıflayarak 2007 yılında sona ermiştir¹⁸.

Nahçıvan'da hızlı sosyo-ekonomik gelişmeler görülmektedir. Ancak sosyal-ekonomik durum istenilen seviyede değildir. Yüz yüze görüşme gerçekleştirilen iş insanlarından öğrenildiği

¹⁸ Zeynep SAKAR , Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

üzere ekonominin büyük bir bölümü halen devlet tarafından yönetilmektedir. Pek çok kamu işletmesi kendi alanlarında tekeldir. Söz konusu işletmeler yüksek fiyatlar belirlemekte ve mal arzını kısıtlamakta olup, çoğu zaman mal alımında da önemli bir paya sahiptir. Diğer yandan ülkede en önemli sektör durumunda olan tarımda ve gelişmekte olan sanayi sektöründe istihdamın yetersiz kalması, işsizlik ve dolayısıyla yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeplerle Nahçıvan vatandaşlarının iş bulmak için başta Türkiye (İğdır, İstanbul) ve Rusya olmak üzere çeşitli ülkelere çalışmak için göç ettikleri bilinmektedir. Genç nüfusun Nahçıvan'dan ayrılması sonucu birçok yerleşim yeri nüfusunu yitirmiş olup geriye yaşlı, kadın ve küçük yaştaki tüketici nüfus kalmıştır. Öyle ki Özerk Cumhuriyetin merkez kenti olan Nahçıvan'a gerçekleştirilen teknik inceleme ziyaretinde, günün her saatinde sokakların boş ve sessiz olması dikkat çekmiş, göçün olumsuz etkilerini açıkça gözler önüne sermiştir.

2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Hacmi

Nahçıvan'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler Rusya, İran, Türkmenistan ve Gürcistan'dır. İthalat yaptığı ülkeler ise Türkiye, İran ve Rusya'dır¹⁹. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin dış ticaret hacmindeki ihracat ürünleri incelendiğinde sanayi ürünleri, taşıt, gazlı ve gazsız içecekler; ithalat ürünlerinin ise sanayi ürünleri, ulaşım vasıtaları ve parçaları, gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, ilaç ve sağlık ürünleri, mobilya ve beyaz eşyanın ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 1: Küçük Çaplı İmalathanelerde Üretilen Gazsız İçecekler

¹⁹ Zeynep SAKAR, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

Özerk Cumhuriyet, her ne kadar kalabalık ve nispeten satın alma gücü yüksek iki sınır komşusuna (Türkiye-İran) sahip olsa da, ülkelerin yerli üreticileri koruyucu tedbirleri nedeniyle Nahçıvan menşeli ürünler bu pazarlara yeteri kadar girememektedir. Ülkedeki birincil geçim kaynağı durumunda olan tarım sektöründe üretilen ürünler ise temel ihracat ürünleri arasında yer almamaktadır. Nahçıvanlı tarım üreticilerinin başta İğdır olmak üzere, Kars, Ağrı ve Ardahan gibi yerleşim yerlerine kendi gayretleri ile götürerek sattıkları sebze ve meyve gibi ürünlerin satışı ile elde ettikleri gelir dışında, tarımsal üretiminin büyük çaplı bir ihracata konu olduğunu söylemek zordur (Yeşil İğdır, 2016). Tablo 6’da Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin dış ticaret hacmi verilmektedir.

Tablo 6: Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Dış Ticaret Hacmi (Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2011	322.612	78.248	400.860
2012	373.482	77.432	450.914
2013	402.415	109.573	511.988
2014	408.640	108.786	517.426
2015	414.420	97.933	512.353
2016	419.120	44.124	463.244
2017	423.320	36.569	459.889
2018	424.266	59.165	483.431
2019 (Ocak-Ekim)	331.029	49.824	380.853

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (statistika.nmr.az)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin dış ticaret istatistikleri incelendiğinde, ihracatın 2011 yılından beri sürekli artış gösterdiği, ancak ithalatın ise inişli çıkışlı bir seyir izlese de 2014 yılından itibaren azalış gösterdiği görülmektedir. Bu duruma, Azerbaycan’da yaşanan ekonomik kriz ve gerçekleştirilen devalüasyon sebep olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan kriz ve petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, döviz piyasasının ve manat kurunun yeni petrol fiyatlarına uygunlaştırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle Azerbaycan Merkez Bankasının (AMB) kararıyla 2015 yılında ülkede ve Özerk Cumhuriyet Nahçıvan’da dalgalı

kur sistemine geçilmiştir. Azerbaycan 21 Şubat 2015'te devalüasyona gitmiş, Manat Avro karşısında yüzde 33.8, Dolar karşısında yüzde 33.9 değer kaybetmiştir (Hürriyet, 2015). Dolar bazında gerçekleşen düşüş, gelirlerin azalması ve devalüasyon sonucu ithal ürün maliyetlerinin artmasına yol açmıştır. Nahçıvan'ın dış ticareti de bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiş ve gerçekleştirilen ithalat oranı önemli ölçüde azalmıştır.

3. TÜRKİYE İLE TİCARET

3.1. Dilucu Sınır Kapısı

Nahçıvan'ı dış dünyaya bağlayan 3 adet sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlar Dilucu (Türkiye), Culfa (İran) ve Şahtatı (İran) sınır kapılarıdır. Culfa ve Şahtatı sınır kapıları tarih olarak daha eski olsalar da günümüzde en işlek sınır kapısı Türkiye ile bağlantıyı kuran Dilucu Kapısı'dır²⁰. İğdir il merkezine 85 kilometre, Aralık ilçe merkezine 38 kilometre uzaklıkta bulunan Dilucu Sınır Kapısı, 1992 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı²¹ ile birinci sınıf hudut kapısı ilan edilmiştir. Dilucu Sınır Kapısı, ithalat-ihracat, transit ve yolcu giriş-çıkış işlemlerinin yanı sıra, 2009 yılından itibaren sınır ticareti konusunda da yetkilendirilmiştir. Aşağıdaki tablolarda, TRA2 İlleri Kara Kapılarına Göre Giriş-Çıkış Yapan Araç Sayıları ve TRA2 İlleri Kara Kapılarına Göre Yolcu Sayıları verilmektedir.

Tablo 7 : TRA2 İlleri Kara Kapılarına Göre Giriş - Çıkış Yapan Araç ve Yolcu Sayıları

KARA KAPILARI	Giriş Çıkış Yapan Araç Sayıları					Giriş Çıkış Yapan Yolcu Sayıları				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Aktaş	4.900	51.051	123.825	87.239	42.938	12.487	105.106	214.161	208.879	190.491
Dilucu	212.403	292.949	299.675	257.150	205.923	511.866	640.503	746.989	768.651	603.823
Gürbulak	362.552	325.245	352.548	325.324	298.331	1.098.743	1.224.247	1.651.891	1.519.072	1.578.054
Türkgözü	85.422	85.260	89.930	91.731	56.749	216.317	347.926	359.176	259.176	189.758

Kaynak: www.ticaret.gov.tr

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Dilucu Sınır Kapısından giriş-çıkış yapan araç ve yolcu sayısı, Gürbulak Sınır Kapısından sonra ikinci sırada yer almaktadır. Dilucu Sınır Kapısından

²⁰ Zeynep SAKAR, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

²¹ 25.03.1992 tarihli Resmi Gazete'de yer alan Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın yayınladığı yönetmeliğin 12. maddesidir.

giriş-çıkış yapan araç ve yolcu sayısının 2018 yılına kadar artış gösterdiği, 2018 yılında itibaren ise düşüş gösterdiği görülmektedir. 19 Temmuz 2019 tarihinde, 15 TL olan Yurt Dışı Çıkış Harç ücretinin 50 TL'ye çıkarılması Dilucu Sınır Kapısından giriş-çıkış yapan araç ve yolcu sayısını olumsuz etkilemiştir.

Fotoğraf 2- Dilucu Sınır Kapısının Modernize Edilmeden Önceki Hali

Kaynak: Gümrük ve Turizm İşletmeleri A.Ş

Fotoğraf 3- Dilucu Sınır Kapısının Modernize Edildikten Sonraki Hali

Kaynak : Gümrük ve Turizm İşletmeleri A.Ş (2015)

19 Ekim 2015 tarihinde, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) iştiraklerinden olan Gümrük ve Turizm İşletmeleri Ticaret A.Ş.(GTİ), Yap-İşlet-Devret modeliyle Dilucu Gümrük Kapısını modernize etmiştir. Sınır kapısındaki altyapısal eksikliklerin büyük çoğunluğu giderilmiş ihtiyaçlara cevap verebilecek bir nitelik kazandırılmıştır. 73.000 m²'lik alan üzerinde bulunan sınır kapısı; yüksek teknolojiyle donatılmış, hizmet alanları dışında gümrüksüz satış mağazaları (duty-free) ve yeme-içme alanları faaliyet göstermeye başlamıştır²².

3.2. Sınır Ticareti

Birbirine komşu iki ülke arasındaki özel anlaşmalara dayanan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini içine alan sınır ticareti; 01.12.2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar" kapsamında yer alan illerin (Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay) ihtiyaçlarının bir kısmının, sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla, daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerimizden ihracatın artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik canlılık kazandırılması olarak belirtilmiştir. Sınır ticaretiyle ilgili Iğdır Valiliği ve Nahçıvan arasında 1992 yılında protokol imzalanmış, 12 Mart 1993 tarihinden itibaren sınır ticaretine başlanmıştır. Sınır ticaretinde hangi ürünlerin ithal ve ihraç edileceği de belirtilerek gümrükten geçişler belli esaslara bağlanmıştır.

Ticaretin resmi anlamda başlamasından sonra gerek Türkiye tarafından, gerekse Nahçıvan tarafından yapılan bir dizi yeni düzenleme ve uygulama yüzünden sınır ticareti zaman zaman durma noktasına gelmiştir. Bu düzenlemelerden 1998 yılında uygulamaya konulan; sınır ticaretinin sadece sınır iller arasında yapılması, ticarete konu olan malların bu illerin sınırlarını aşmaması ve malların ithalatında menşei şahadetnamesi aranarak üçüncü ülke mallarının bu yolla yurda girişinin engellenmesi uygulamaları sınır ticaretini olumsuz etkilemiştir. 2000 yılının Mayıs ayında yeni bir kararnameyle sınır ticaretinin önemli boyutunu oluşturan mazot ticaretinde gümrük muafiyeti azaltılması, vergi oranlarının artırılması ve mazot ticaretini sadece Türkiye plakalı araçların yapma zorunluluğu bu duruma yeni bir darbe vurmuştur. Yeni kararlar "mutad depo" ile getirilecek aylık mazot miktarı Iğdır'da 25 bin tondan 15 bin tona indirilmiştir. Aynı kararnameyle sınır ticareti kapsamında

²² <http://www.gtias.com.tr/tr/tamamlanan-projeler>

ithalatı yapılacak olan ürünler Türkiye’de üretilmeyen çeşitli baharatlar ve çeşitli sanayi ürünleri ile sınırlandırılmıştır (Orhan, 2000: 27-29).

2008/14451 sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar’da; sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünler aşağıdaki gibi sıralanmıştır²³:

- İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler,
- Ticaret Politikası Önlemleri kapsamındaki kota, koruma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler,
- 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında kanun kapsamında kontrole tabi ürünler,
- Yerli üretimin ve imalatın korunması ile ithalatta ve iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında; Çay, Şeker, Fındık ve Antepfıstığı, Canlı Hayvan, Et ve Et Ürünleri, Süt ve Süt Ürünleri,
- Petrol ve Petrol Ürünleri.

Aşağıdaki tabloda son 4 yıl içinde Dilucu Sınır Kapısından gerçekleştirilen toplam ihracat ve toplam ithalat (Dolar) rakamları verilmiştir.

Tablo 8 : Dilucu Sınır Kapısından Yapılan Toplam İhracat ve Toplam İthalat (Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2016	26.523.353	0
2017	36.080.403	539.082
2018	19.852.960	761.205
2019 (Ocak-Kasım)	1.058.114	1.793

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi: 01/12/2019

²³ *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca bazı tarım ürünleri için belirlenen ülkemizdeki hasat dönemlerinde, ilgili ürünlerin ithali sınır ticaretine konu edilemez.

*İthalat Rejim Kararı, İhracat Rejim Kararı ve Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ihracı ve ithali izne tabi ürünlerin sınır ticaretine konu edilmesi, ilgili mercilerin izni ile mümkündür.

* Üçüncü ülke menşeli ürünlerin sınır ticareti kapsamında ithalatına izin verilmez.

* Sınır ticareti kapsamında, transit ticarete müsaade edilmez.

Azerbaycan’da yaşanan ekonomik kriz ve 2015 yılında iki defa gerçekleşen devalüasyon dış ticarete de yansımış Dilucu Sınır Kapısı’ndan gerçekleşen ihracat miktarı 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 45 azalış göstermiştir. İthalat rakamlarına bakıldığında ise 2016 yılında ithalat gerçekleşmemiş olup en yüksek ithalat dönemi 2018 yılında yaşanmıştır.

Aşağıdaki tablolarda 2018 Yılında Dilucu Sınır Kapısından ihraç edilen ilk 10 ürün ve 2019 yılının Ocak-Kasım aylarında Dilucu Sınır Kapısından ihraç edilen ilk 5 ürün yer almaktadır.

Tablo 9 : 2018 Yılında Dilucu Sınır Kapısından İhraç Edilen İlk 10 Ürün

FASIL	ÜRÜN ADI	DEĞERİ (DOLAR)
44	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	2.562.869
73	Demir veya çelikten eşya	2.512.073
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı	1.920.212
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	1.771.034
83	Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	1.509.705
72	Demir ve çelik	1.379.582
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	1.017.794
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	958.460
39	Plastikler ve mamulleri	771.468
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	748.343
	TOPLAM İHRACAT	19.852.960
Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi: 01/12/2019		

Tablo 10: 2019 Yılında (Ocak-Kasım) Dilucu Sınır Kapısından İhraç Edilen İlk 5 Ürün

FASIL	ÜRÜN ADI	DEĞERİ (DOLAR)
44	Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	303.141
72	Demir ve çelik	188.620
73	Demir veya çelikten eşya	113.794
32	Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülâsalar, tanenler, boyalar, pigmentler, vernikler, macunlar, mürekkepler, vb.	93.238
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	38.849
	TOPLAM İHRACAT	1.058.114
Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi:01/12/2019		

2018 ve 2019 yılı ihraç ürünlerine bakıldığında ağaç ve ahşap eşya ile demir veya çelikten eşyaların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Nahçıvan'da imalat sanayinin gelişmemesi, tarımsal üretimin de istenilen seviyede olmamasından dolayı üretilen ürünler Türkiye ile rekabet edememekte ve Türkiye'den gerçekleştirilen ihracatın temel kalemlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle, Serhat bölgesindeki sanayi yapısının Nahçıvan'ın ihtiyacını karşılayabilecek şekilde gelişmesi ve desteklenmesi çok önemlidir.

Tablo 11: 2018 Yılında Dilucu Sınır Kapısından İthal Edilen Ürünler

FASIL	ÜRÜN ADI	DEĞERİ (DOLAR)
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	760.850
33	Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	355
	TOPLAM İTHALAT	761.205
Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi: 01/12/2019		

2018 yılı ithal ürünleri incelediğinde toplamda iki fasıl ürünün ithal edildiği ve bunları yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler ile uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarlarının oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 12: 2019 Yılında (Ocak-Kasım) Dilucu Sınır Kapısından İthal Edilen Ürünler

FASIL	ÜRÜN ADI	DEĞERİ (DOLAR)
33	Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	1.793
	TOPLAM İTHALAT	1.793

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi: 01/12/2019

2019 yılı ithal ürünleri incelediğinde toplamda tek fasıl ürünün ithal edildiği ve bunu uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarlarının oluşturduğu görülmektedir. Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan “2019 Yılında İran ve Nahçıvan’dan Sınır Ticareti Kapsamında İthalatı Uygun Görülmeyen Tarım Ürünleri Listesi”nde bal, biber (yeşil), çilek, domates, kayısı, üzüm, zeytin, meyve suyu ve konsantreleri gibi 36 kalem ürünün ithalatı uygun görülmemektedir. Bu durum, ülkemizdeki tarım ve gıda üretimini korumayı hedefleyerek Nahçıvan’dan Türkiye’ye yapılacak ithalat ürünlerinin türünü ve sayısını azaltmaktadır.

Dilucu Sınır Kapısı’nın açıldığı 1992 yılından günümüze kadar gelinen sürede ilgili bakanlık ve kurumların yaptığı düzenlemeler ve uygulamalar, ihracat ve ithalata konu olan ticari ürünlerin içeriğini zaman zaman değiştirmiştir. Yapılan düzenlemeler ve uygulamalar, Türkiye-Nahçıvan arasında yapılan sınır ticaretinin ithalat ve ihracat miktarlarına da sürekli olarak yansımıştır. Ancak bu dalgalanmalar, Türkiye’nin, Nahçıvan’ın en önemli ticari partneri olma durumunu değiştirmemiştir. İki ülke arasındaki sınır ticaretinin, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattına eklenecek yük taşıma vagonlarının tamamlanması ve Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolu projesinin hazırlanması ile daha da artması öngörülmektedir.

4. TEKNİK İNCELEME ZİYARETİNDE YAPILAN GÖRÜŞMELER DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRMELER

06-07.11.2019 tarihlerinde gerçekleştirilen teknik inceleme ziyareti kapsamında, ilk olarak Dilucu Gümrük ve Turizm İşletmeleri Müdürlüğü ve Iğdır Gümrük Müdürlüğü ile görüşülmüştür. Burada; sınır kapısının mevcut durumu, kullanım sıklığı ve geçişler esnasında yaşanan problemlerle ilgili bilgiler alınmıştır. Sınır kapısından geçiş yapıldıktan sonra, Nahçıvan'da mobilya ve beyaz eşya satışı yapan Iğdırlı iş insanı Halef KIZILAY ve Nahçıvanlı iş insanı Abbas BABAYEV ile görüşülmüştür. Üçüncü olarak, 1700 çalışanı olan Lezzet Gıda Sanayi MMC'nin direktörü Teymur RZAYEV ile bir araya gelinmiştir. Iğdır'a su ihracatı da yapan firmanın bünyesinde; Lezzet, Sirab ve Nati adında 3 marka bulunduğu ve Nahçıvan'a ihracat yapan; Süttaş, Eti, Kent, Hayat Kimya ve Efes gibi bilinen Türk markalarının Nahçıvan'da ki bayiliklerini yaptığı bilgisi edinilmiştir. Teknik İnceleme ziyaretinin ikinci gününde 1993 yılından beri faaliyette olan, Türkiye Nahçıvan Başkonsolosluğu ziyaret edilmiş, Başkonsolosumuz Mehmet Emin KİRAZ ile görüşülmüştür. Görüşmede, Nahçıvan'da ticaret yapmak isteyen Türk vatandaşlarının yaşadıkları sıkıntılar ve çözüm yolları üzerinde durulurken, Özerk Cumhuriyet'te ki genel ekonomik durum ve yaşanan gelişmelerle ilgili bilgi alınmıştır. İnceleme ziyareti, Nahçıvan'a 18 km uzaklıkta bulunan Tuzdağı Fizyoterapi Merkezi ile devam etmiştir. Iğdır ilinin Tuzluca ilçesindeki tuz mağarasında hayata geçmesi planlanan ve sağlık turizminde kullanılması amaçlanan "Tuzluca Tuz Terapisi Uygulama ve Araştırma Merkezi" için örnek teşkil etmesi açısından önem taşıyan Tuzdağı Fizyoterapi Merkezi ziyaret edilmiş, çalışanları ile görüşülüp Merkez hakkında bilgi alınmıştır.

Teknik inceleme ziyaretinde gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda yapılan değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır:

- 15 TL olan Yurt Dışı Çıkış Harç ücretinin, 19 Temmuz 2019 tarihinde 50 TL'ye çıkarılması, yolcu ve araç giriş-çıkışlarının azalmasına sebep olmuştur. Harç ücretindeki bu artış, iki ülke arasında 1 Eylül 2019 tarihinde başlayan vize serbestisi avantajını olumsuz etkilemiştir.
- Nahçıvan ve Iğdır'ın neredeyse aynı doğal koşullara ve iklime sahip olması, bir birine benzer tarımsal ürünler yetiştirmesine ve bu durum da sebze ve meyve ihracatının her dönem düşük kalmasına neden olmuştur. Tarımsal üretimin Iğdır'a kıyasla daha az olduğu

Ağrı, Ardahan ve Kars illerine Nahçıvan'dan tarım ürünleri ithal edilmesi için gerekli yasal zemin oluşturulması yönünde adımlar atılmalıdır.

- Sınır ticareti kapsamındaki ürün çeşidinin artırılması ve komşu ülkelerde tanınırlığının sağlanıp uzun vadede talep oluşturulması önem arz eden bir husustur. Nahçıvan pazarı küçük ancak kendine yetebilme, içerdeki üretici koruma ve üretime teşvik etme çabası içinde olduğundan Türkiye'nin ve Bölge illerinin bu pazara beklenen düzeyde açılabilmesi için iki ülkenin de ortak paydada bir araya gelip anlaşmaya varması gerekmektedir. Türkiye'nin Nahçıvan'dan gerçekleşen ithalatı kolaylaştıracak tedbirler alması Azerbaycan'ın da bu yönde adımlar atmasını sağlayacaktır.
- Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulan Gıda Kontrol Laboratuvarlarının; Iğdır ve Doğubayazıt gibi sınıra yakın yerlerde bulunmaması, özellikle gıda ürünlerinin sınır ticareti yapılması esnasında önemli düzeyde zaman kaybı ve maliyet artışına neden olmaktadır.
- Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 sayılı Karar kapsamında; ithalat işlemlerinde, eşyanın ilgili sınır ülkesinde üretildiğine veya imal edildiğine dair ithalatın yapılacağı ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen menşei şahadetnamesi ilgili gümrüklerce aranmaktadır²⁴. Menşei Şahadetnamesinin aranmış olması prosedür anlamında doğru olsa da ithal edilen ürünlerin menşei şahadetnamelerin karşı ülkenin ihracatçı firması tarafından temin edildiği için ithal eden firmaların menşei şahadetnamesinin doğruluğu yönünde bilgisi olması mümkün değildir²⁵.
- Sınır ticaretinde firmalara verilen kotalar²⁶ yetersizdir. İthalat limitinin artırılmasının bölgede sınır ticaretini teşvik edeceği düşünülmektedir.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde göç olayını geriye döndürebilecek en önemli araçlardan birisi sınır ticaretidir. Bu yüzden sınır ticaretinin sürdürülmesi önem arz etmektedir.
- 2017 yılında Bakanlar Kurulu Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde üretilen veya üretilmesi muhtemel 43 çeşit ürün için imtiyaz kararı almıştır ancak bu kararın uygulanmasında çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Bu problemlerin aşılması için Türkiye tarafından kota ayrılması, gümrük, laboratuvar tetkiklerinin hızlandırılması ve Türkiye'de istenen

²⁴ <https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/sinir-ticareti>

²⁵ Sınır Ticareti Anket Raporu, Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği, 2015.

²⁶ Firma başına ayda 50.000 dolar ithalat yapma hakkı verilmektedir.

standardizasyon gereklerine uyum sağlamak için görüşmeler yapılması talep edilmektedir²⁷.

- Kullanılmaya başlanan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattının kapasitesinden tam şekilde yararlanılması ve diğer yabancı devletlerin (Çin, AB ülkeleri vb.) söz konusu projeye çekilmesi amacıyla çeşitli ülkelerde ve kuruluşlar nezdinde ortak çalışmaların yürütülmesi talep edilmektedir²⁸.
- Hayvansal ve bitkisel ürünlere ilişkin verilen sertifikaların iki ülke tarafından da tanınması işlemlerin kolaylaşmasını sağlayacaktır.
- İğdirli ihracat firmalarının altyapısal eksikliklerinin giderilmesine yönelik desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada Kalkınma Ajanslarının destek araçlarının çeşitlendirmesi ve sınır ticaretinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Özellikle faizsiz kredi desteği firmaların talep ettiği destek araçlarından birisidir.

5. SONUÇ

Atatürk'ün ifadesi ile Türk Kapısı; Kazım Karabekir Paşa'ya göre ise Şark Kapısı olarak nitelendirilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türk Dünyası ülkeleri içinde ülkemize komşu olan tek özerk yapıdır. Stratejik konumunun önemi, bağlı bulunduğu ülkeye kara bağlantısının olmaması ve kendi dinamikleriyle ayakta kalmaya çalışması, Türkiye ile ilişkilerinin önemini her geçen gün daha da artırmaktadır. 1992 yılında Dilucu Sınır Kapısı'nın açılması, aynı yıl İğdir'in Kars'tan ayrılarak il olması, kırsal kesimlerden şehir merkezine yönelik yoğun göçlerin yaşanması ve yüksekokulun açılması, İğdir'in bugün sahip olduğu sosyo-ekonomik durumu ve nüfus yapısını yeniden şekillendirmiştir. İki ülke arasındaki sınır ticareti her iki tarafta da, yeni ticari alanların ortaya çıkmasına ve şirketleşme sayısında artış yaşanmasına neden olmuştur. Bu alanların başında; kamyonlarla petrol taşınması, yörede ticaret yapacakların ihtiyaçlarına yönelik olarak otel, muhasebe büroları, bankalar, restoranlar, eğlence mekânları, yeni-farklı iş yerleri ve sınır ticaretiyle bağlantılı açılan şirketler kurulması sayılabilir.

1990'ların ilk yıllarında; gıda ve su gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılama noktasında güçlükler yaşayan, sık sık elektrik kesintileri görülen, kış mevsiminde ısınma sorununu

²⁷ Türkiye- Azerbaycan Karma Ekonomik Komisyonu'nun (KEK) 8. Dönem Toplantısı Kapsamında İlgili Kurumların Teklifleri.

²⁸ Türkiye- Azerbaycan Karma Ekonomik Komisyonu'nun (KEK) 8. Dönem Toplantısı Kapsamında İlgili Kurumların Teklifleri.

ortadan kaldırmak için meyve ağaçlarını dahi kesmek zorunda kalan bir bölge olan Nahçıvan, özellikle Azerbaycan'dan aldığı destek ve Dilucu Sınır Kapısından gerçekleştirdiği sınır ticareti ile ekonomik faaliyetlerini geliştirmiştir. İki ülke arasındaki sınır ticareti, Nahçıvan ekonomisine olumlu bir şekilde yansımış olup ülkedeki ticari hayatı canlandırmıştır. 1993 yılında Nahçıvan'dan Türkiye'ye başlayan ithalatın temel ticari ürünlerini; kereste, hurda demir, sunta kontraplak ve bal gibi ürünler oluşturmuştur. Ancak, söz konusu ürünler Nahçıvan ekonomisine büyük katkı sunmazken, çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile sınırdan yurda giren kamyonların mutad depolarındaki mazotun gümrük vergisinden muaf tutulması ve KDV alınmaması, mazotu Nahçıvan halkı için kurtarıcı haline getirmiştir. Mazot dışında Iğdır'a getirilen çay, sigara, baharatlar ve bakliyat gibi ürünler bölge halkına önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Bu durum, Iğdır'da, Nahçıvan'dan ithal edilen akaryakıt taşımacılığı için mazot tankı, kamyon ve kamyonet gibi araçlar için çeşitli ölçülerde depo imal eden atölye tipi bir sanayi kolunu ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sınır ticaretinin etkileri ile ortaya çıkan bu küçük ölçekli sanayi kolları, zamanla Iğdır'ın TRA2 Bölgesi illeri içinde sanayisini en gelişmiş il durumuna getirmiştir. Günümüzde, altyapı ve modernleşme çalışmaları devam eden Iğdır Organize Sanayi Bölgesi, gelişimine devam ederek gelecekte çevre illerinde ihtiyaçlarına cevap verecek seviyeye ulaşacaktır.

İki ülke arasındaki sınır ticaretinin başladığı 1992 yılından günümüze kadar, hem Türkiye hem de Nahçıvan tarafından Dilucu Sınır Kapısı'nda hayata geçirilen yeni uygulamalar, sınır ticaretinin zaman zaman azalmasına neden olmuştur. Ancak, Türkiye ve Nahçıvan Dilucu Sınır Kapısı'na yönelik aldıkları bu sert kararları, sonraki yıllarda yumuşatma yoluna gitmişlerdir. Bu yüzden Türkiye ve Nahçıvan arasındaki ticari ilişkiler bazı yıllar hariç tutularak sürekli olumlu bir gelişme seyri izlemiş ve izlenen politikalarla ihracat miktarları genellikle artış eğilimi göstermiştir. 2015 yılında sınır kapısının etrafındaki hizmet binalarının fiziki donanımları ve denetim yapmak için gerekli şartlar iyileştirilmiştir. Bu durum, dış ticaret oranlarına olumlu yansısa da denetim laboratuvarının eksikliği tırların gümrükte bekleme süresini uzatmaktadır. Sınır ticaretinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için Dilucu Sınır kapısına yakın bir bölgeye denetim laboratuvarı kurulması elzemdir.

2017 yılında tamamlanan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu hattı ile Londra'dan Pekin'e uzanacak Demir İpekyolu ile Çin'de gerçekleştirilen üretimin tüketim merkezi olan Avrupa'ya taşınması düşüncesi bulunmaktadır. Bu durum, Kars'ın da içinde bulunduğu TRA2 Bölgesi'ni görece az gelişmiş bir bölge iken, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya açılan ticaret ve lojistik köprüsü haline getirmesine olanak verecektir. Hazırlık çalışmaları devam

eden Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolu projesi ise BTK demiryolu hattını tamamlayıcı nitelikte olup bölgedeki mevcut sınır ticaretinin ve dış ticaretle bağlantılı hizmetlerin artmasını sağlayacaktır. Serhat bölgesinin Nahçıvan ile ticari ilişkilerinin önümüzdeki dönemde de hızla gelişeceği beklenmektedir. Anlaşmaya taraf ülkelerin tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunmalarına dayanan Tercihli Ticaret Anlaşmasının, Azerbaycan ve Türkiye arasında imzaya hazır hale gelmesi ve Stratejik İş Birliği Konseyi Toplantısı'nda imzalanacak olması iki ülke arasındaki dış ticareti daha da artıracaktır. Özellikle Kars-Tiflis-Bakü demiryolunun hizmete girmesi, Kars Lojistik Merkezi'nde Azerbaycan tarafından bazı lojistik yatırımlarının yapılacağıın ilan edilmesi, Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolu projelerinin hazırlanması, Kars ve Iğdır illerinin Nahçıvan ile sınır ticareti yapma yetkisinin bulunması, sınır ötesi işbirliği programlarının planlanması ve ortak enerji projelerinin devam etmesi ilişkilerin seyrine ilişkin fikir vermektedir.

KAYNAKÇA

ATLI, Cengiz, Iğdır Nahçıvan İlişkilerinde Önemli Geçiş Noktası: Hasret Kapısı – Açılışı ve İki Ülke İlişkilerindeki Rolü, Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi, Sayı 28, Sonbahar 2013.

Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Serhat Kalkınma Ajansı Yayını, Mayıs 2016.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi.

KURT ,H. ve ÖZKAN, M., 2017, Bağımsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı. Doğu Coğrafya Dergisi, Temmuz-2017, Yıl:22, Sayı: 38.

MEMMEDOV, Memmed, Siyasette Nahçıvan Dersleri, Bakü 2000.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İstatistik Komitesi.

ORHAN, O.Z., Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları, İstanbul, 2000.

SAKAR, Zeynep, Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı 59, Ekim 2018.

Sınır Ticareti Anket Raporu, Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği Yayını, 2015.

ŞİMŞEK, Oğuz, Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jestratejik Önemi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, Sonbahar 2010.

TRA2 Bölgesi'nde Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları, Serhat Kalkınma Ajansı Yayını, Kasım 2012.

YULU, Adem, Dilucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri Üzerindeki Etkileri, Coğrafya Dergisi, Sayı 28, Haziran 2014.

<http://statistika.nmr.az/source/consumermarket/index.php#>

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/azerbaycanda-devaluasyon-oldu-40029688>

<http://www.igdirim76.com/haber/igdirinin-uzum-yapragi-nahcivandan-----/3217/>

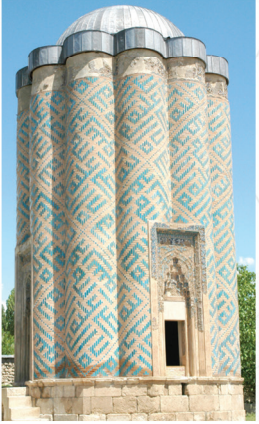
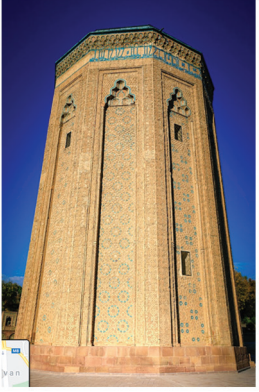
<http://www.gtias.com.tr/tr/tamamlanan-projeler>

<https://www.ticaret.gov.tr/>

<http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049>

<https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/sinir-ticareti>

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=8¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5810>

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ İNCELEME RAPORU

2020